

نقد کتاب کتیبه‌های پهلوی ساسانی عصر خسرو انوشیروان در دربند فقّاز (داغستان)، سیروس نصراله‌زاده، انتشارات فروهر، چاپ اول: ۱۴۰۲، ۱۱۷ صفحه.

طیب‌زاده، آریا دانشجوی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تهران

تیغ تو از آسمان مدد یافت / فتح دربند و شایران را (خاقانی شروانی)
کتاب حاضر تک‌نگاری‌ای است درباره ۳۵ کتیبه فارسی میانه ساسانی به خط پهلوی که بر سد دفاعی «دربند» در جمهوری داغستان کنونی نگاشته شده است. همانطور که در مقدمه کتاب (ص ۷) تصریح شده است، عمده مطالب این کتاب پیش‌تر در کتاب ارزشمند دیگری از نویسنده، یعنی کتیبه‌های خصوصی فارسی میانه ساسانی و پس‌اساسانی طرح شده است (ر.ک نصراله‌زاده، ۱۳۹۸، ۱/ ۲۲۸-۱۹۹)؛ با این حال، چاپ آن مطالب به صورت کتابی مستقل ضروری بوده است، هم به دلیل کم‌یاب شدن کتاب کتیبه‌های خصوصی و مهم‌تر از آن، به دلیل ضرورت چاپ چنین اثری در برهه کنونی که هویت ایرانی مورد حمله‌های بسیار قرار گرفته است. گفتنی است که کتاب حاضر افزون بر کتیبه‌هایی که در کتیبه‌های خصوصی از «دربند» معرفی شده، به خوانش و تحلیل سه کتیبه دیگر نیز پرداخته است (یعنی کتیبه‌های ۳۳-۳۵؛ ص ۹۶-۸۹).

کتیبه‌های دربند در شمالی‌ترین نقطهٔ امپراطوری ساسانی نگاشته شده، و سندی مهم و بسیار کهن برای حضور زبان فارسی در منطقهٔ قفقاز است. متأسفانه این کتیبه‌ها در ایران کمتر مورد توجه قرار گرفته (ر.ک ص ۳۳)، در حالی که افزون بر اهمیت تاریخی، دارای اهمیت فراوان در تحول خط پهلوی است. خط این کتیبه‌ها به خط تحریری (کتابی) نزدیک شده اما هنوز نشانه‌هایی از خلط الفبای منفصل کتیبه‌ای با الفبای متصل تحریری دیده می‌شود (مثلاً ظهور حرف *d* و *n* به صورت الفبای کتیبه‌ای به ترتیب در کتیبهٔ شمارهٔ ۲۹، و کتیبه‌های ۱ و ۴، یا نوشتن کسرهٔ اضافه به صورت هزوارش *ZY* به جای *Y* در عموم کتیبه‌ها، ر.ک ص ۴۱).

کتاب حاضر در فصل اول، توضیحات تاریخی مفصل و سودمندی را در باب موقعیت جغرافیایی مجموعهٔ دفاعی دربند، نام آن منطقه در منابع کهن به زبان‌های مختلف و نیز، زمینهٔ تاریخی احداث سد دربند ارائه می‌دهد (شامل مسائلی همچون درگیری‌های داخلی و خارجی اواخر دولت ساسانی، روابط ایران و روم و همکاری دو دولت برای حفاظت از مرزهای قفقاز در برابر حملات اقوام مهاجم، و ضرورت احداث بند دفاعی دربند به دست حکومت ساسانی با حمایت مالی روم). فصل دوم کتاب به خوانش و تحلیل کتیبه‌ها می‌پردازد؛ این بخش ضمن ارائهٔ تصاویر بسیار باکیفیت از کتیبه‌های این مجموعهٔ دفاعی، خوانش‌های مختلف محققان را از کتیبه‌ها به دست می‌دهد. نویسنده در توضیحات مربوط به هر کتیبه پیشینهٔ اکتشاف و خوانش‌های مختلف آن را به طور کامل شرح داده است. در واقع، توضیحات مربوط به کتیبه‌ها و همچنین فهرست منابع این کتاب، آن را به مأخذی بسیار جامع و مهم برای شناخت کتیبه‌های دربند تبدیل کرده است.

گفتنی است که تحلیل متن کتیبه‌ها و مقایسهٔ آن‌ها با منابع متعدد و مختلف، متضمن نتایج تاریخی مهمی بوده است، مثلاً کتاب با بحث دربارهٔ تاریخ ۳۷ و مبنای گاه‌شماری آن در کتیبهٔ شمارهٔ ۳ (ص. ۶۱-۵۴) پایان ساخت مجموعهٔ دفاعی دربند را به شکلی قانع‌کننده، به دورهٔ حکومت خسرو اول نسبت داده است، تاریخی که مورد اختلاف محققان بوده است. بحث‌های مربوط به کتیبه‌ها با نتیجه‌گیری مجمل و بسیار سودمندی خاتمه پیدا می‌کند که در آن نتایج تاریخی مستنبط از تحلیل کتیبه‌ها خلاصه شده است (ص ۹۴-۹۶). پس از این بخش، در پایان کتاب نقشهٔ پراکندگی کتیبه‌ها و تصاویری از کل بنا ارائه شده است (ص ۹۷-۱۰۲). نکتهٔ بسیار مهم در این کتاب توجه نگارنده به درج فهرست نمایهٔ اسامی خاص برای کتاب بوده که بسیار ضروری بوده است.

منابع

- نصراله‌زاده، سیروس (۱۳۹۸). کتیبه‌های خصوصی فارسی میانه ساسانی و پس‌اساسانی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- نصراله‌زاده، سیروس (۱۴۰۲). کتیبه‌های پهلوی ساسانی عصر خسرو انوشیروان در دربند قفقاز (داغستان). تهران: انتشارات فروهر.

استناد به این مقاله: طیب‌زاده، آریا. (۱۴۰۱). نقد کتاب کتیبه‌های پهلوی ساسانی عصر خسرو انوشیروان در دربند قفقاز (داغستان)، سیروس نصراله‌زاده، انتشارات فروهر، چاپ اول: ۱۴۰۲، ۱۱۷ صفحه. زبان و زبان‌شناسی ۱۸(۳۶)، ۳۸۷-۳۸۵. doi: 10.30465/lsi.2022.9032